

УДК 821.162.1

Олена Ткачук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЛЬСЬКЕ ТА АНГЛІЙСЬКЕ ПІДГРУНТЯ ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ ДЖОЗЕФА КОНРАДА

Стаття присвячена проблемі дослідження польського та англійського підґрунтя політичних поглядів Джозефа Конрада. Завдяки «парадоксальності» подвійної художньої природи, Конрад, народившись у польському середовищі, став культовою фігурою англійської класичної літератури ХХ століття. Відданий прихильник британських традицій та переконаний британський патріот, митець ніколи не втрачав своєї «польськості». Незважаючи на те, що він не вірив у можливість впливу політичних змін на моральний рівень людства, у той момент, коли вирішувалося питання незалежності Польщі, для всіх «неофіційно граючи роль репрезентанта політики Великої Британії», Конрад намагався зробити все можливе, щоб своїм авторитетом і політичними творами збудити суспільство і привернути увагу всього світу до своєї першої батьківщини.

Ключові слова: англійський, польський, глобальний, політичний, парадоксальний, естетичний, національна ідентичність, січневе повстання, романтизм, мораль.

The article deals with the study of Polish and English background of the political views of Joseph Conrad. Thanks «paradoxical» dual artistic nature, Conrad, born in the Polish environment has become a cult figure of the English classic literature of the XX century. A devoted fan of British traditions and convinced British patriot, the artist never lost his «Polishness». Despite the fact that he did not believe in the possibility of the impact of policy changes on the moral level of humanity at a time when a question of Poland's independence was being solved, he was «unofficially acting as a representant of the UK's» for all and trying to do his best to excite the society by his authority and political essays and attract the world's attention to his first homeland.

Keywords: English, Polish, global, political, paradoxical, aesthetic, national identity, the January uprising, romanticism, morality.

Artykuł jest poświęcony problemowi badania podłoża polskiego i angielskiego poglądów politycznych Józefa Konrada. Dzięki «paradoksom» podwójnej natury artystycznej Konrad, pisarz urodzony w polskim środowisku, stał się czołową postacią klasycznej literatury angielskiej XX wieku. Będąc oddanym zwolennikiem tradycji brytyjskich i przekonany patriotą brytyjskim, pisarz nigdy nie stracił swojej polskości. Pomimo to, że Konrad nie wierzył w możliwość wpływu zmian politycznych na poziom moralny ludzkości, w czasie, gdy zdecydowano o niepodległości Polski, starał się zrobić wszystko, aby swoim autorytetem i utworami politycznymi obudzić społeczeństwo i przyciągnąć uwagę świata do swojej pierwszej ojczyzny, pełniąc jednocześnie w powszechnym mniemaniu «funkcję nieoficjalnego reprezentanta polityki Wielkiej Brytanii».

Słowa kluczowe: angielski, polski, globalny, polityczny, paradoksalny, estetyczny, tożsamość narodowa, powstanie styczniowe, romantyzm, moralność.

Творчий доробок «одного з найбільш інтригуючих і значущих романістів модернізму», на думку Джона Петерса, «чії твори продовжують хвилювати читачів і ХХІ століття» [17], суттєво змінив англійський та європейський «літературний ландшафт» [21]. В англійського класика польського походження Джозефа Конрада, «провідного англомовного романіста» [22] є твори з політичною проблематикою, але в

жодному з них, піднімаючи проблеми екзистенціальні, загальнолюдські, він не торкається актуального політичного питання Польщі [26, с. 117]. Історичний аспект національного визволення Польщі письменник висвітлює тільки в одному художньому творі — оповіданні «Князь Роман» [20, с. 106]: у стані «часової дистанційованості» та свідомого абстрагування від добре відомого національного міфу, за визначенням Сергія Яковенка, що пояснює цікавість до теми польського повстання «лише на схилі <...> (його. — О. Т.) життя» [7, с. 359]. Адже, як стверджує Пітер Ланселот Меліоус, Конрад ніколи не згадував Польщу у своїх художніх творах («whose novels <...> never mention Poland») [14, с. 287]. На думку Єжи Петркевича, письменник, «незважаючи на трагічні події дитинства, ніколи не запозичував з нього мотивів», — вочевидь, «не робив літературного капіталу на своєму польському походженні» («Mimo tragicznych przeżyć w dzieciństwie, nie czerpał z niego motywów», «nie zbijał kapitału literackiego na swym polskim pochodzeniu») [18, с. 34].

Варто зазначити, що Конрад не сподівався, що моральний рівень людства можна вдосконалити будь-якими політичними рішеннями та діями. Так, Іен Ватт стверджує, що у Конрада не було віри в успіх ліберальних реформ, крім цього, він не цікавився утопічними ідеями минулого, які у різних формах можна знайти у творах інших митців, наприклад, Єйтса, Джайса, Паунда та Еліота («But Conrad, as we have seen, had no belief in liberal reform, in the politics of their writings; and he had equally little interest in the backward look, in the utopianism of the past which, in various forms, can be found in the thought of Yeats, Joyce, Pound and Eliot») [24, с. 16]. Скептично відзивався він також і про марність сподівань, які вкоренилися ще в епоху Середньовіччя, на остаточну перемогу моралі, інтелекту та совісті: «the mustiness of the Middle Ages, that epoch when mankind tried to stand still in a monstrous illusion of final certitude attained in morals, intellect and conscience» [9, с. 76–77].

Відомо, що Конрад не збирався активно втручатися у польські політичні проблеми на початку свого третього візиту у Польщу у 1914 році, він, як англійський підданий, зазначає Стефан Заберовський, «неофіційно грав роль репрезентанта політики своєї другої батьківщини — Великої Британії» («odgrywał na polskiej ziemi rolę nieoficjalnego reprezentanta polityki swej drugiej ojczyzny — Wielkiej Brytanii») [26, с. 34]. Самі поляки вбачали у письменнику посла польської культури за кордоном («którzy w Conradzie-Korzeniowskim widzieli jeszcze jednego ambasadora swojej kultury za granicą») [18, с. 30].

І поступово переймаючись польськими проблемами, письменник пізніше порушує їх у своїх політичних есе.

У Кракові, на запитання, чи не збирається він створити щось, пов'язане з Польщею, Конрад відповів негативно: «Не маю наміру писати повісті про Польщу — не знаю докладно польських справ» («nie mam zamiaru napisania powieści o Polsce. Nie znam dokładnie spraw i stosunków polskich») [26, с. 18].

Але, натомість, складна ситуація початку війни змусила письменника вибрати активну позицію до свого народу, ймовірно, у переломний момент архетипи народної підсвідомості нагадали про себе. І перший серед них — архетип поета-політичного діяча. Чи міг син Аполлона Коженювського, останнього польського романтика, як його називали, залишитися байдужим до цього заклику? [26, с. 117]. Адже Конрад успадкував те, що Седрик Воттс називає «зухвалою любов'ю свого батька до Польщі» («his father's defiant love of Poland») [20, с. 106].

Польські політичні питання напередодні першої світової війни аналізуються письменником у низці публіцистичних творів (крім есе «Autocracy and War», що датується 1905 роком). «The Crime of Partitions» (1919), «A Note on the Polish Problem» (1916), репортажі «Z Polski», «Jeszcze raz w Polsce», «Pierwsze wiadomości» починають з'являтися у печаті у зв'язку з його приїздом до батьківщини.

Едвард Рачинський, чиновник польського посольства у Лондоні, так згадував зустріч з Конрадом у 1924 році: «У мові Конрада французькою чи англійською відчувався польський акцент. Знайомі англійці говорили, що з плином років цей акцент ставав все більш і більш виразний <...> Здавалося, що думки та почуття письменника повинні були в ці останні роки його життя часто линути до Польщі» («Akcent Conrada w rozmowie czy to francuskiej, czy angielskiej był niezaprzeczalnie rodzimy — polski <...> Zdaje się, że myśli i uczucia pisarza musiały w tych ostatnich latach jego życia często biec do Polski») [26, с. 110].

Але деякі оточуючі вважали, що в Конрада, якого «не можна вмістити у певні вузькі рамки» [6, с. 333], помітний «брак патріотичної лояльності» («brak lojalności patriotycznej») [26, с. 29], на їх думку він мало цікавився положенням у Польщі. «Занадто багато в ньому англійця, занадто мало поляка» («za dużo w nim było Anglika, za mało Polaka»), зазначали його земляки. Так, доктор Казімеж Гурський вважав, що Конрад недостатньо читав польську літературу і був байдужий до Польщі, з чого зробив хибний висновок: це тому, що в Конрада «серце вже не польське» («nie było już serce polskie») [26, с. 29]. Дуже дивувало всіх і те, що Конрад дав старшому синові зовсім «не польське» ім'я Борис [26, с. 29]. Безперечно, відданий прихильник британських традицій та переконаний британський патріот («dedicated external admirer <...> (of. — O. T.) British traditions», «a figure of British patriotism» [14, с. 115]), Конрад мав почуття вдячності та симпатії («his sense of British appreciation and sympathy» [14, с. 115]) до своєї другої батьківщини.

Але, на думку дружини Конрада, Джессі, письменник «був як добрим англійцем, так і добрим поляком» («że Józef Conrad był tak samo dobrym Anglikiem, jak i Polakiem») [26, с. 52]. Сам Конрад одного разу подякував секретареві Польського Товариства в Англії за «братерське визнання (моєї. — O. T.) «-ості», з якою в глибині душі ніколи не розлучуся» («braterskie uznanie mej polskości, z którą w głębi duszy nie rozstałem się nigdy») [26, с. 92].

В критиці неодноразово бриніла думка про парадоксальність художньої природи митця, який, народившись в Польщі, прославився як письменник на англійській землі: «парадокс міститься в тому, що Джозеф Конрад, митець польського походження, який в кінцевому рахунку став англійським письменником є на диво “глобальним майстром”», зазначав Пітер Ланселот Меліоус («This Paradox is that the remarkably “global” Conrad — the Polish-born <...> (is the. — O. T.) ultimately English novelist» [14, с. 9].

Густав Морф, практикуючий психіатр, у книзі «Польські схованки та примари Джозефа Конрада» («Polish Shades and Ghosts of Joseph Conrad») розглядає англійського письменника польського походження як людину, якій були властиві дві природи. Подвійну натуру Конрада Морф вважає ключем до розкриття таємниці його успіху на Заході як літератора, що писав іноземною мовою. В цій біографії аналітичного типу, після ретельного вивчення текстів Конрада та його національного психотипу, дослідник доходить висновку, що так зване придушення голосів з минулого письменника [15] не могло не відбитися на його прозі, адже, як Конрад одного разу

сказав сам про себе, — він був людиною подвійної природи, тобто «д'юплекс». Прихований бік його натури був польський, і це, мабуть, був його темний бік, який він свідомо тримав у схованці на протязі довгого часу. Проте саме це вплинуло і на вимір глибини його творів і на їх художню якість. Однак, завдяки саме цьому аспекту його особистості проявились найкращі риси мистецтва Конрада [15]. У літературній критиці були навіть спроби проаналізувати літературних героїв письменника з точки зору комплексу рис польського національного характеру (наприклад, Лорда Джима з однойменного роману) [23].

Тому не дивно, що в такий важливий для батьківщини час, перебуваючи у Кракові і Закопанах, Джозеф Конрад-Коженювський не зміг залишитися осторонь вирішення подальшої долі країни. У Кракові все нагадувало йому про роки дитинства з батьком, адже, за словами Стефана Заберовського, «для Конрада подорож до Польщі — на відміну від інших членів його родини — була не тільки подорожжю у просторі, як, насамперед, подорожжю у часі» («dla Conrada — odmiennie niż dla pozostałych członków jego rodziny — była nie tylko podróżą w pryzryeni, lecz przede wszystkim podróżą w czasie») [26, с. 116].

Краків відіграв величезну роль як у формуванні його політичних переконань, так і в біографії та історії його родини (після смерті матері вони переїхали туди з батьком, видатним польським письменником та перекладачем Аполлоном Коженювським, що приймав участь у січневому повстанні 1863–1864 років, дядько Конрада по матері був комендантом Кракова під час цього повстання). Давня столиця Польщі, з її пам'ятниками, костелами, замком, університетом, завжди для письменника була втіленням національного сакруму, санктуарієм, а повернувшись до міста, Конрад відчув, що «тіні предків, патріотів та мучеників за національну справу вийшли із забуття» («cienie przodków, patriotów i męczenników narodowej sprawy, cienie które wylęgły z zapomnienia») [26, с. 117].

У листі до Едварда Гарнетта від 20 січня 1900 року, Конрад, говорячи про польських патріотів, зазначав: «...Всі вони присвятили свої маєтки, свободу і життя справі, в яку вірили; мало хто з них мав які-небудь ілюзії щодо успіху цієї справи <...> Після звільнення батько був у Кракові членом комітету редакційного журналу “Край”, заснованого у той час, якщо добре пам'ятаю, князем Лео Сапегою. Але був вже надто хворий, щоб брати в його роботі активну участь» («...all made sacrifices of fortune, liberty and life for the cause in which they believed; and very few had any illusions as to its success»; «After his liberation, in Cracow (Austrian Poland), one of the Editorial Committee of a Newspaper (Kraj) then founded if I remember rightly by Prince Leo Sapieha but too ill to continue actively in the direction») [9, с. 165; 26, с. 115].

Січневе повстання, найбільш масове з усіх польських національно-визвольних збройних виступів, вважається одною з головних подій боротьби нації за незалежність, його діячі мали величезний авторитет у польській спільноті, що сприяло зростанню національної свідомості польського суспільства. Політична діяльність батька Конрада, сила духу його особистості мали таку вагу у суспільстві, що його похорон у Кракові був приводом до демонстрації студентів університету.

Довгий час Конрад вважався елітарним письменником і тільки після успіху у Сполучених Штатах Америки повістей «Chance» (1913) і «Victory» (1915), він став загальновідомим у Європі, здобувши популярність масового читача. Але, на думку Здзіслава Найдера, «у Польщі ще відомий мало» [16, с. 189], Конрад перетворився на

культову фігуру, живу легенду. У Закопанах, на віллі його родичів, Загурських, намагаючись познайомитись ближче, з письменником прагнули зустрітись представники культурної, художньої та політичної польської еліти (серед яких були Стефан Жеромський, Генрік Сенкевич та Юзеф Пілсудський), що давало йому змогу перебувати у вирі сучасного життя Польщі та впливати на суспільну думку.

Все це поклало початок появи декількох публіцистичних творів, головною темою яких був сучасний політичний стан Польщі. Анджей Буша зазначав, що польська публіцистика Конрада, особливо есе «The Crime of Partitions», у способі вираження характеризується «месіаністичним стилем дискурсу» [11; 26, с. 101].

Польські читачі есе, а особливо історики літератури, згадує Стефан Заберовський, аналізуючи структуру та ідейну спрямованість праці, неодноразово зазначали формулювання та художні образи, які ще з часів романтизму традиційно існували у польській політичній прозі (необхідно підкреслити, що дослідники також вказували на маніфестацію характерної польської національної ідентичності Конрада і в його художніх творах. Так, Рафал Копковський зазначає у Конрада традицію романтичних теорій націоналізму, що знаходить своє відображення у творах Адама Міцкевича, Юліуша Словацького та батька письменника, Аполлона Коженьовського: «how Conrad constructed a characteristically Polish defensive national identity, thus placing his political thinking within the context of the tradition of Romantic theories of nationalism, which found their finest expression in the writings of Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki and Conrad's father Apollo Nałęcz-Korzeniowski» [12, с. 23]).

Особливо багато спільних рис «The Crime of Partitions» має з політичною публіцистикою Адама Міцкевича, — насамперед з «Книгами народу і Польського Пілігримства». І Міцкевич, і Конрад беззаперечно єдині в головному, — у розстановці моральних пріоритетів у політиці: «будь-яку політичну діяльність необхідно оцінювати крізь призму норм етичних і стосунки Польщі з Російською імперією важливо усвідомлювати у вимірі стосунків добра і зла. Результат такого погляду — ідеалізація Польщі і всього того, що з нею пов'язане, і крім цього — демонізація “імперії царів”» («działalność polityczna musi być oceniana wedle norm etycznych, przedstawienie walki pomiędzy Polską a Rosją carską jako walki dobra ze złem. Konsekwencją takiego ujęcia jest idealizacja Polski i wszelkich spraw z nią związanych, więc przede wszystkim jej historii oraz — demonizacja państwa carów») [26, с. 101].

Марк Амусін пояснює таке ставлення до Росії як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами: «Російська імперія, яка поневолила його (Конрада. — О. Т.) батьківщину і прирікла на вигнання і смерть його батьків, була — і не тільки в своїй державно-політичній іпостасі — об'єктом глибоко вкоріненої ворожості письменника. Вся публіцистика Конрада, так само як і його листування, що стосується політичних питань, послідовно витримана в різко антиросійській тональності. Росія була чужа і ворожа письменникові і як поляку за народженням, і як британському громадянину» [1, с. 172].

Справедливо запитуючи, чому у своєму запальному запереченні будь-якої позитивності російського державного буття англійський письменник був консеквентно наполегливий, дослідник зазначає, що у його висловлюваннях повторювалось багато тез, що зустрічались у таких мислителів, як Чаадаєв, Герцен та інших російських «західників», не говорячи вже про європейських, таких, наприклад, як маркіз де Кюстін.

Швидше за все, розмірковує Марк Амусін, думки філософів могли дійти до Конрада опосередковано — через тексти Міцкевича та інших польських патріотів попе-

редніх поколінь. Але Джозеф Конрад пішов набагато далі своїх предтеч у запереченні за Росією позитивної функції в родині європейських народів, у своєму тотальному негативізмі у ставленні до її минулого, сьогодення та майбуття.

Таке ставлення до всього, що було пов'язано з Російською імперією, іноді приймало в Конрада крайні форми, обумовлюючи так звану, за висловом Аллана Сіммонса, «анти-російську позицію» письменника («anti-Russian stance») [20, с. 109].

Так, наприклад, він відмовився вступати до нещодавно створеного Комітету Допомоги війні у Польщі, що розвинув активну діяльність на міжнародній арені, дізнавшись, що серед його членів є росіяни: російські послы в Англії і Франції Олександр Бенкендорф і Олександр Ізвольський [26, с. 93].

Стверджуючи, зазначає Марк Амусін, що Польща взагалі не належить до слов'янського світу, Конрад проблему етнокультурного самовизначення розглядав в перспективі відштовхування від «східного початку» [1, с. 178]. В такій інтерпретації Польща для нього, з її католицизмом, демократичними традиціями та просвітництвом, завжди була органічною частиною Європи, розділяла західні «коди» суспільного життя і суспільної думки.

Зрозуміти ставлення Конрада до Росії може допомогти аналіз образів природи як позасюжетних елементів творів, що грають важливу роль в кращому усвідомленні позиції автора та ідейно-образної структури. Вони виступають важливими маркерами реалізації ідейно-філософського замислу художнього тексту. Так, на думку О. Соловйової: «природні образи — перше, що дає нам зрозуміти, що Росія у творчій свідомості Конрада належить до країн, які знаходяться поза цивілізацією. Таке місце, де людина перебуває у владі імперсональних сил, а значить, торкається хаосу» [5, с. 141]. Згадаймо описи російської природи у романі «Очима Заходу»: «Свинцевий сон тут же сміжив йому повіки. Кілька разів в ту ніч він, здригаючись, прокидався: йому снилося, що він бредє крізь замети по Росії, абсолютно самотній, як зраджений усіма самодержець, — по безмірній, зимовій Росії, яку погляд його якимось охоплював разом в усій її величезній протяжності, ніби дивився на карту» [2, с. 265].

Політичні есе Конрада, суворо кажучи, не відносяться до класичних творів цього напрямку прози. Вони, так би мовити, є занадто «художніми», а письменник, акцентуючи увагу на етичному кодексі, як закликала польська романтична літературна традиція, виступає в цих текстах значно більше літератором і значно менше політиком («Conrad w tych tekstach jest ciągle za bardzo pisarzem a za mało — politykiem») [26, с. 108].

Як зазначає Стефан Заберовський, насамперед, «Конрад був <...>, незважаючи на особливості своєї біографії, автентичним художником» («Conrad był przede wszystkim, mimo wszelkich osobliwości swojego życiorysu, autentycznym artystą») [26, с. 83], а вже потім політичним письменником: «Його сила полягала в драматизації всіх тих проблем, які повстають перед людиною, в тому числі і політичних, у формі літературних творів» («I jego siła polegała na dramatyzowaniu w formie utworów literackich problemów, jakie są stawiane przed człowiekiem przez różne zagrożenia, wśród nich także przez te, które mają swe źródło w pewnym rodzaju działaniach politycznych») [26, с. 108].

Невипадково, що в найкращих творах письменника, як підкреслює Марк Соколянський, домінує морально-етична проблематика [4, с. 203]. На фоні висловлення Наполеона Бонапарта про політику, яка повинна стати джерелом сучасної трагедії і зайняти місце стародавнього фатуму («polityka powinna być wielkim źródłem nowoczesnej tragedii. Polityka powinna w naszym teatrze zająć miejsce starożytnego fatum») [26, с. 108], точка зору Конрада

на питання моральності політичних рішень сприймається як заклик. Не будемо забувати, що головним критерієм у сфері політики в будь-якому випадку Конрад вважав критерій відповідності етичному кодексу, а не функціональності («Conrad także, co nie ułatwiało mu zadania, za naczelne kryteria w dziedzinie polityki uznawał kryteria zgodności działań z kodeksem etycznym, a nie — ich skuteczności») [26, с. 108]. Сам митець був впевнений, що етичну та емоційну атмосферу певного місця та часу створює художня література («fiction creates the moral, the emotional atmosphere of the place and time») [10, с. 1198]. Мабуть цим можна пояснити помітну «художність» політичних творів письменника [26, с. 108].

І Конрад залишався перш за все митцем, проголошуючи свій намір боротися за це силою слова: «Give me the right word and the right accent and I will move the world... Because written words have their accent too» («дайте мені слушне слово і вірний наголос і я переверну світ... Тому що написані слова теж мають велику силу») [8, с. 8].

Блискучий англійський науковець та філософ, спадковий граф Бертран Артур Вільям Рассел, характеризував Джозефа Конрада як «ригористичного мораліста», при цьому схвалюючи його життєві цінності: «В нашій діяльності ми були майже чужими, але нас ріднила певна загальна точка зору на людське життя і призначення людини, і це з самого початку пов'язувало нас особливо сильно» [19, с. 207; 3, с. 154]. Англієць Бертран Рассел неодноразово висловлював глибоку симпатію до «традиційних цінностей», які захищав поляк Джозеф Конрад [3, с. 107], адже такі «традиційні цінності» є однаковими для представників всіх націй.

Варто згадати слова звернення до письменника польського посла в Англії Євстахія Сапеги, нащадка того самого Сапеги, який вже зіграв колись певну роль у долі його родини: «Статус, який шановний Пан зайняв в англійській літературі як найвидатніший автор сучасності, може зробити вітчизні неоціненну послугу» [26, с. 104–105].

Враховуючи, що у Великій Британії функціонували осередки з метою допомоги Польщі — Англо-Польське Товариство, Комітет Допомоги і Офяр на війну у Польщі і т. ін., — можна зрозуміти, що польська тема була на устах у англійської інтелектуальної та політичної еліти країни, адже членами таких спільнот були такі відомі люди як, наприклад, Редьярд Кіплінг та Уїнстон Черчіль. В цьому не останню роль відіграв надзвичайно популярний вже тоді британський митець польського походження. Джозеф Конрад, приділяючи велику увагу польським політичним проблемам у своїх публіцистичних творах, підняв і зміцнив авторитет своєї першої батьківщини, тим самим зробивши неоціненну послугу справі політичної незалежності Польщі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амусин М. Русская страда Джозефа Конрада / Марк Амусин // Нева. — 2007. — № 12. — С. 170–182.
2. Конрад Дж. На взгляд Запада // Конрад Дж. Тайный агент. На взгляд Запада / Джозеф Конрад. — М. : Наука, 2012. — С. 219–591. — Пер. А. Л. Антипенко.
3. Оссовская М. Рыцарь и буржуа: Исследования по истории морали / Общ. Ред. А. А. Гусейнова; Вступ. ст. А. А. Гусейнова и К. А. Шварцман / Мария Оссовская. — М. : Прогресс, 1987. — 527 с.
4. Соколянский М. Джозеф Конрад о литературе / Марк Соколянский // Вопросы литературы. — 1978. — № 7. — С. 202–206.
5. Соловьева Е. Е. Образ русской природы в творчестве Джозефа Конрада / Е. Е. Соловьева // Вестник Челябинского гос. ун-та. — 2009. — № 10 (148). — Филология. Искусствоведение. — Вып. 30. — С. 138–142.

6. Столяренко О. Рецепція і польський контекст творчості Джозефа Конрада / О. Столяренко // Українська полоністика. — 2007. — Філологічні дослідження. — Випуск 3–4. — К. : Вид-во Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2007. — С. 331–337.
7. Яковенко С. Польська Україна на порозі модерності: Джозеф Конрад і Ярослав Івашкевич // Київські полоністичні студії / відп. ред. і упор. Р. П. Радішевський. — К. : Університет «Україна», 2009. — Т. XV. — С. 359–368.
8. Conrad J. A Familiar Preface // Some Reminiscences by Joseph Conrad / Joseph Conrad. — London : Eveleigh Nash, 1912. — 248 p.
9. Conrad J. Notes on Life and Letters / Joseph Conrad. — New York; Garden City : Doubleday, Page and Company, 1923. — 280 p.
10. Conrad J. To Make You See / Joseph Conrad // R. Di Yanni, K. Rompf. Book of Fiction. — New York ; London ; Madrid ; Motreal ; Tokyo ; Toronto : McGraw — Hill, Inc., 1995. — P. 1198–1199.
11. Busza A. The Rhetoric of Conrad's Non-Fictional Political Discourse / Andrzej Busza // Annales de la Faculte des Lettres et Sciences Humaines de Nice. — 1978. — № 34.
12. Kopkowski R. Joseph Conrad's essays and letters in the light of postcolonial studies // Yearbook of Conrad Studies (Poland). — Vol. 18. — Kraków, 2011. — P. 23–41.
13. Letters from Loseph Conrad (1895–1924) / Edited with Introduction and Notes by Edward Garnett. — Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company Publishers, 1928. — 312 p.
14. Mallios L. P. Our Conrad: Constituting American Modernity / Peter Lancelot Mallios. — Stanford, California : Stanford University Press, 2010. — 488 p.
15. Morf G. Polish Shades and Ghosts of Joseph Conrad / Gustav Morf. — New York : Astra Books, 1976. — 334 p.
16. Najder Zd. Życie Conrada-Korzeniowskiego / Zdzisław Najder. — Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980. — W. 2. — 447 s.
17. Peters J. G. The Cambridge Introduction to Joseph Conrad / John G. Peters. — Cambridge : Cambridge University Press, 2006. — 158 p.
18. Pietrkiewicz J. Conrad i Polska. Na setną rocznicę. Patriotyczna drażliwość / Jerzy Pietrkiewicz // Conrad w oczach krytyki światowej / Pod redakcją Henryka Krzeczковского / Wyboru dokonał Zdzisław Najder. — Waszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1974. — S. 25–43.
19. Russell B. The autobiography of Bertrand Russell (1872–1914). — In 3 vol. / B. Russell. — London : George Allen and Unwin, 1967. — Vol. 1. — 498 p.
20. Simmons A. H. Conrad and Politics / Allan H. Simmons // A Historical Guide to Joseph Conrad / ed. John G. Peters. — Oxford ; New York : Oxford University Press, 2010. — P. 105–136.
20. Simmons A. H. Joseph Conrad: Critical Issues / Allan H. Simmons. — New York : Palgrave Macmillan, 2006. — 239 p.
22. Stape J. H. The Several Lives of Joseph Conrad / John Henry Stape. — New York : Pantheon Books, 2007. — 369 p.
23. Tarnawski W., Crompton J. The Man, the Writer, the Pole / edited by John Crompton / Wit Tarnawski; John Crompton. — Farnham : The Joseph Conrad Society (UK), 1976. — 24 p.
24. Watt I. P. Essays on Conrad / Ian P. Watt. — Stanford University : Cambridge University Press, 2000. — 235 p.
25. Zabierowski S. Conrad w Polsce. Wybrane problemy recepcji krytycznej w latach 1896–1969 / Stefan Zabierowski. — Gdańsk : Wydawnictwo Morskie, 1971. — 272 s.
26. Zabierowski S. Polska misja Conrada / Stefan Zabierowski. — Katowice : Krajowa agencja wydawnicza, 1984. — 122 s.